

ПИТАННЯ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВА НА СТОРІНКАХ ГАЗЕТИ “СУМСКОЙ ГОЛОСЬ”(1905)

І.Р. Жиленко

У статті розглядаються культурно-мистецькі питання, висвітлені на сторінках дореволюційної газети “Сумской голось”(1905).

Журналістика є невід’ємною складовою духовної культури народу. У ній, як у дзеркалі, відбиваються істотні зрушення в різних сферах життя країни. Питанням вивчення історії журналістики присвячені роботи багатьох дослідників, зокрема І. Михайлина, С. Наріжного, В.Різуна, М.Тимошика, Б.Чернякова, Я. Шашкевича та інших. Розглядаючи основні принципи вивчення історії регіональної журналістики, О. Ткаченко акцентує увагу на таких принципах її вивчення: енциклопедичному й нарративному, – кожен із яких претендує на окремішність [1]. Найпридатнішою, на нашу думку, є енциклопедичний, оскільки дає можливість змалювати багатоманітність та неоднорідність явищ українського інформаційного простору.

Останнім часом спостерігається поживлення наукового інтересу до історії сумської журналістики. Це роботи І. Михайлина, С. Ніколаєнко, Л. Рожкової, Л. Яременко, які звертаються до обласних та регіональних періодичних видань Сумщини початку ХХ століття: “Школьный луч” (Охтирка), “Більшовицька зброя” (Суми), “Влада праці” (Ромни), “Плуг і молот” (Суми), “Червоне село” (Глухів), “Селянські вісті” (Конотоп), “Кадет” (Суми) тощо. Кожна з публікацій характеризується передусім тематичним розмаїттям проблем [2].

Мета цієї розвідки – висвітлити питання культури і мистецтва на сторінках дореволюційної газети “Сумской голось” (1905).

Загально визнано, що газета має значний вплив на духовне життя людини, її свідомість, особливо у важливі моменти історії – такі, наприклад, як перша російська революція. Цим обумовлена актуальність даної теми.

Періодична преса Сумщини початку ХХ ст. вирізнялася великим розмаїттям. Наприкінці 1905 року почали виходити газети “Сумской голос” і “Крестьянская газета” (вийшов тільки один номер, другий був конфіскований поліцією). Напередодні першої світової війни в Сумах видавалися газети “Сумской вестник”, “Сумское эхо” та “Сумская жизнь”, у 1919 році – повітова газета “Коммуна” (згодом “Власть советов”). На початку 20-х років у місті виходили журнали “Курсант”, “Наша освіта”, “Торнило”.

Газетний фонд обласного архіву представлений обласними, районними, міськими виданнями, серед яких “Сумской голос” (1905), “Сумской вестник” (1912-1917), “Наш голос”(1917-1918), “Луч” (1918), “Власть Советам!” (1920), “Великий океан” (1912, 1914, 1915), “Стяг праці || Знамя труда” (1921), “Плуг і молот” (1920-1921) та багато інших. Це далеко не повний перелік газет, які виходили на початку ХХ ст. на Сумщині.

Сприятливі умови для розвитку журналістики, яка мала можливість інформувати народ про головні події в державі та віддзеркалювати настрої суспільства склалися саме на початку ХХ століття, коли відбувалася протидія між урядом і учасниками революції 1905 року.

Найпопулярнішою партією в період першої російської революції була партія кадетів, яка перемогла на виборах у Державну думу. Кадетів підтримувала майже уся легальна преса. У Сумах таким органом радикально налаштованої інтелігенції стала газета “Сумской голось”. “Принимаясь за разрешение трудной и ответственной задачи – издание провинциального органа, – йшлося у передовій статті № 1, – редакция считает своей обязанностью занять вполне определенную позицию в освободительной борьбе. Умирающий строй... мы объявляем врагом народа и нашим врагом“ [3, с. 1].

Періодика Сумщини початку ХХ ст. за численними розпорядженнями уряду стосовно заборони української мови була в основному російськомовною (численні укази XVII ст., Емський указ 1876 р., 1884 р. – заборона українських театральних вистав, 1892 р. – заборона перекладати твори з російської мови на українську, 1895 р. – заборона видавати українською мовою книжки для дитячого читання тощо). Тож газета “Сумской голось” не стала винятком і також друкувалася російською мовою.

Журналістика в роки першої російської революції пройшла своєрідний шлях: за короткий час вона пережила і піднесення, і запеклий адміністративний тиск із боку влади. Ці процеси ми бачимо й на прикладі газети “Сумской голось”. Час, коли вона почала виходити, був названий сучасниками “медовим місяцем свободи преси” (від часу прийняття маніфесту 17 жовтня 1905 р., який проголошував демократичні свободи, у тому числі свободу слова й дозволяв організацію легальних партій, до 24 листопада 1905 р., коли з’явилися “Временные правила о печати”).

Перший номер газети “Сумской голось” вийшов у четвер, 24 листопада 1905 р. Газета випускалася на 4 сторінках, форматом А3, на білому папері, 3-4 рази на тиждень і розповсюджувалася тільки в роздріб. Ціна окремого номера коштувала 5 коп. Редакційне бюро складало 9 чоловік (С. Д. Величко, А. Х. Єгоров, П. М. Курочкін, О. Ф. Лінтварьова, П. М. Лінтварьов, М. К. Названов, Ф. П. Соллогуб, М. М. Ткаченко, М. П. Фрей). Головні рубрики газети: “Объявления”, “Из газет и журналов”, “Новые книги”, “Со всех концов России”, “Из школьного отчета”, “Местная хроника”, “Городские дела”, “Телеграммы” тощо.

З 1 січня 1906 року планувалося зробити газету “Сумской голось” щоденною, підписною, причому для земських вчителів, фельдшерів, повитух та селян ціна мала бути майже вдвічі нижчою, ніж для інших верств населення. Газета виходила б у форматі “больших провинциальных изданий” (оголошення у № 11 від 18 грудня), приділяла б більше уваги крайовим та місцевим інтересам. Але в дійсності проіснувала газета всього близько місяця: за розпорядженням адміністрації у кінці грудня 1905 року її випуск було припинено. Найвірогідніше цьому сприяло рішення Харківської судової Палати стосовно Ф. П. Соллогуба та інших членів редакції газети, які друкували у газеті статті та телеграми, “возбуждающие к ниспровержению существующего государственного и общественного строя и к вооруженному восстанию”.

Звичайно, головну увагу “Сумской голось” приділяв важливій суспільно-політичній інформації: царським наказам, промовам, інформації про безчинства у військах, висвітлював питання земських зборів, селянського та учительського з’їздів, звітів тощо.

У цьому багатоголосі суспільно-політичних проблем приділялася увага й культурно-мистецьким питанням. Незважаючи на те, що ми ознайомилися лише з 8-ма номерами (№ 1–6, 11–12), які зберігаються у бібліотеці Державного архіву Сумської області, все ж маємо деяке уявлення стосовно цих питань.

Літературні сторінки в газеті “Сумской голось” представлені художніми та публіцистичними творами анонімних авторів (“Законник”, “Восточное сказание о шахматной игре”), уривками з оповідання Н. М. Осиповича “В летнюю ночь”, статтями М. Горького (“По поводу”), міським матеріалом. Головна проблематика цих творів – зображення тогочасної дійсності, викриття існуючого ладу, боротьба за права та свободу людини.

Головний герой анонімного оповідання “Законник” – Дмитро. Розмовляючи з товаришем, він говорить: “...почему такое: урядник – ваше благородие, поп – ваше преподобие, а мы с тобой – сукины дети и больше никак”. Довідавшись, що незабаром вийде закон, який урівняє права всіх громадян, Дмитро так розміркувався, що почав питати товариша, ніби когось “із власть імущих”: “Почему войну проиграли? А почему голод?.. А почему у вас, генералов, пузо отросло до самого

дивана?.. А зачем в моего брата-солдата, в народ стрелять? А покажите такой закон на это!..”. Дмитрів товариш злякався і втік з криками “караул!” [4, с. 2-3].

Уривки з оповідання Н. М. Осиповича¹ “В летнюю ночь”, передруковані з “Донской речи”, розміщено під рубрикою “Нові книги”. У творі психологічно правдиво змальовано душевний стан політв’язня Стефана Драда. Герой оповідання багато років провів у одиночній камері. Якось у літню ніч Стефан потрапив до саду. “Великое чувство свободы охватило все его существо, – пише Осипович, – а в сердце зарождались дивные аккорды”. Повернувшись до камери, герой підійняв такий галас, що проснулися усі в’язні й сприйняли стук і крики Драда як сигнал до дії. Уся тюрма зашуміла й загукотіла. “Чувство свободы и протеста охватило всех...” – саме на цьому моменті переривається оповідання [5, с. 4].

У творі “Восточное сказание о шахматной игре” анонімний автор звертається до східних мотивів. Сказання примушує задуматися над уроками життя. Мудрець Зессу за допомогою шахової гри вчить царя Шехрала, що сила правителя у підтримці народу, а не у кропопролитті й страті, що “...государь украшается мудростью и храбростью своих полководцев и защищается верностью и любовью своих подданных...”. Автор пише: “И когда человеческие грехи, беззакония и преступления переполняют чашу терпения Господня, когда люди забывают своего Творца по образцу и подобию коего они созданы и превращаются в кровожадных зверей, когда слезы обиженных вдов и сирот заливают уже ступни трона Господня, и вопиют о мщении, – тогда Господь во гневе своем посылает на землю государя, который карает всех, не разбирая ни правого, ни виноватого, который научит, наконец, людей помнить свое двойное назначение: “Вкушают от благ земных свободно, и потом с молитвой теплою склониться перед Творцом” [6, с. 2-3].

У статті М. Горького “По поводу” дається відповідь на питання читачів, які намагаються зрозуміти, що трапилось з народом, чому він став “кровожадным зверем”. Горький наводить приклад так званого “милосердя”, коли у Києві з вікна разом з речами викинули гувернантку, в той час як зберегли життя канарейці. Письменник впевнений, що “возмездие естественно”, і доводить це тим, що ми живемо в країні, де людей “до сего дня секут, хлещут нагайкой, забивают палками до смерти, где ломают ребра, бьют по лицу ради забавы, где нет предела насилиям над людьми, где формы мучений разнообразны до отвращения...”. Гнівний осуд письменника викликає таке ставлення панівного класу до простої людини. Звертаючись до читачки, Горький закликає не вимагати від людей того, чого вони не одержали від панів – милосердя. “У него [у народа. – І.Ж.] лопнуло терпение, – пише він. – Я не оправдываю жестокости, которую вы сами сделали законом жизни и только говорю, что в стране, где вы так долго допускали произвол и насилие – в этой несчастной стране среди вас нет правых, нет достойных сострадания” [7, с. 2-3].

Нарис невідомого автора “Из путевых заметок” торкається важливої теми єврейських погромів, які точилися по всій країні. Оповідач стверджує, що у цьому винна поліція і наводить тому численні приклади. Автор висловлює гуманістичні погляди щодо майбутнього: “...впереди заря свободы... вот-вот должны пасть все цепи, сковавшие все лучшее, все благородное и честное в нашем обществе, еще один шаг – и мы вступаем в семью истинно культурных европейских государств и рядом с этим такое зверское, такое средневековое варварство...” [6, с. 2-3].

¹ На той час ім’я Наума Марковича Осиповича (1870-1937), російсько-єврейського письменника, було досить популярним. Він був родом з Очакова Миколаївської області. Член організації “Народна воля”, Осипович відбув три роки тюрми у Колимському окрузі. Його літературна діяльність розпочалася у 1902 році з публікацій у єврейському журналі “Восход”, а потім в багатьох інших періодичних виданнях. Оповідання Осиповича (“В летнюю ночь”, “За что?”, “Дамка”, “Воля”, “Средь шумного бала”, “Звонок”, “Книга”, “Логика”, “В полярном сиянии”) в основному були присвячені життю російських євреїв.

Отже, літературні сторінки газети “Сумской голось” порушували питання рівності усіх верств населення перед законом, протесту проти несправедливого ладу, віри в доброго і мудрого правителя. В них засуджувалися варварство, деспотизм, жорстокість “власть імущих” та відчувалася глибока надія на краще майбутнє.

Висвітлюючи питання культури і мистецтва, ми не можемо не торкнутися близьких до них питань свободи преси та освіти. У статті на захист свободи слова (№ 4) викладено міркування, що згідно з новими правилами від 24 листопада, “существенным образом нарушены коренные начала свободы слова и извращены “незыблемые основы гражданских свобод, провозглашенных в манифесте 17-го октября с.г.”. У зв’язку з цим члени спілки захисників преси вирішили “...по-прежнему фактически осуществляют свободу печати”. А в замітці під рубрикою “Вести и слухи” (№ 6) сказано, що в деяких газетах (“Начало”, “Новая жизнь”, “Сын Отечества”, “Наша жизнь”, “Русь” “Свободный народ”) було надруковано маніфест ради робочих депутатів, але зранку того ж дня за наказом міністра ці газети було конфісковано.

У статті “Гімназист про гімназистів” (за підписом “Один із багатьох” (№ 12) автор викладає міркування про тогочасних педагогів, які ставляться до учнів у залежності від їх класової належності, а також пише про роль книги у житті молоді. Але в бібліотеках, переповнених, на думку гімназиста, “ненужным хламом вроде Майн Рида, Жюль Верна и сказок для детей” немає книжок “нужных, достойных”. Можна зрозуміти цього молодого патріота, який у цей складний для країни час вболіває за те, щоб молодь мала змогу читати “розумні” книжки, займатися самоосвітою. Гімназист славить юних борців, які “бросили печатку отживающему школьному режиму”, і закінчує статтю віршами:

Когда увидишь, что оковы
Неволи вокруг тебя сплелись,
Храня великую надежду,
Мой друг, смирись.
Но лишь над гордою душою
Почуешь гнёт – ты не клонись
Пред властной, пред могучей силой
Мой друг, борись!

До речі, ці аматорські поетичні рядки – чи не єдині в газеті.

Досить докладно у газеті “Сумской голось” подаються матеріали зборів, з’їздів, звітів. Зокрема, на учительському з’їзді, поряд з іншими важливими питаннями, було висунуто на обговорення питання про “введение малорусского языка в народную школу”, яке було прийнято майже одногласно. Було вирішено залучити лектора з малоросійської мови, який прочитає “ряд лекций и ознакомит с этим делом учителей и учительниц”. А в обговоренні питання про викладання Закону Божого в школах П. Линтварьов висловився за відокремлення церкви від держави, бо за існуючих умов, на його думку, знову Закон Божий “останется в руках священников, которые будут объясняют учение Христа по-своему”.

Суттєві відомості про культурне життя Сум можна одержати з оголошень літературно-мистецького характеру. Вже з першого номера газети дізнаємося, що книжковий магазин І. Ільченка одержав книги Л. Толстого “Великий грех” та книги видавництва “Колоколь”, “Труд і воля”, “Молот”, а також приймав замовлення на передплату повного зібрання творів М. Чернишевського. Це оголошення свідчить про те, що громадськість міста турбувалася про демократизацію освіти населення.

У приміщенні громадського зібрання відбувалися літературно-музичні вечори, а в Сумському готелі щоденно грав дамський салонний оркестр під управлінням артистів Дубецького і Пермяка за участю солістки циганки Мані Паніної. У грудні 1905 року в залі театру громадського зібрання за участю актриси Евеліни Дніпровой

відбувалися вистави за драмою О. М. Островського “Бесприданниця”, комедія Н. Л. Персіянинової² “Пустоцвет”, п’єса С. М. Чирикова³ “Иван Мироныч”.

Твори О. М. Островського були відомі глядачам, вони завжди йшли з незмінним успіхом. Нове покоління шукало в художньому світі письменника співзвуччя запиту свого часу, художні риси, які б пізнавалися поза часом. Конфлікт неординарної людини доповнюється категоріями нового розуміння, перекидаючи місток з ХІХ у початок ХХ століття. Навіть тоді, коли в роки першої російської революції театральні критики говорили про відмирання творчості Островського, все ж бачимо, що тема драми “Бесприданниця” залишалася актуальною.

Проблема загибелі дворянських гнізд і перехід їх до рук капіталістів не була новою на початку ХХ ст. Але на відміну від чехівського “Вишневого сада”, перевага у комедії Н. Л. Персіянинової “Пустоцвет” (1903) надавалася інтимно-побутовому плану, а конфлікти носили вузько особистісний характер.

Бурхливі події 1905 року захопили й сучасного письменника і драматурга С. М. Чирикова. “Коли життя концентрується навколо революційного руху, література не може не відбиватися так чи інакше у формі цього руху”, – вважає він. Події у Глухівському повіті Чернігівської губернії потрясли Чирикова своїм розмахом і жорстокою розправою над селянами. Вони змусили письменника взяти участь у судовому процесі й виступити на захист групи селян. У своїх творах письменник підіймав найважливіше для селян питання – кому буде належати земля. У п’єсі “Иван Мироныч”, як і в багатьох інших (“Євреї” (1903), “Мужики” (1905), в Росії була заборонена цензурою), “Дом Кочергиных” (1910), були відтворені революційні настрої епохи. Відомо, що А. П. Чехов, прочитавши п’єсу “Иван Мироныч”, яка спочатку називалася “Нове життя”, дав такий відгук: “Отличная пьеса. Надо только переменить заглавие. Публика посмотрит пьесу и спросит: “А где же новая жизнь?” Она не поймет, что вы это с иронией. Публика придирчива. Надо давать такие заглавия, которые ни к чему не обязывают автора”. Чириков прислухався до поради Чехова і змінив назву. Прем’єра комедії “Иван Мироныч” відбулася 28 січня 1905 року в Художньому театрі в постановці В. І. Немировича-Данченка. П’єса пройшла з успіхом у багатьох театрах країни, в тому числі й у Сумах.

Відтак на початку ХХ ст. у театральному житті Сумщини взаємодіяли як класичні тенденції, які хвилювали драматургів ХІХ ст. (О.М.Островський), так і нові, модерні, різні за змістом та проблематикою (Н.Л.Персіянинова і С.М.Чириков).

Розглянуті нами публікації у восьми номерах газети “Сумской голось” (1905) дозволяють зробити такі висновки:

- літературні сторінки газети були представлені як художніми, так і публіцистичними творами;
- популярністю в цей час користувалися виключно твори російських письменників як минулого, так і сучасників;

² Персіянинова-Рябова Наталя Львівна – російський драматург початку ХХ століття. Перша п’єса, написана у 26 років, – “Пашенька”, поставлена у сезон 1897-1898 рр., мала шалений успіх. Всього написала вісім п’єс, серед яких “Благодійниця”, “Великі й малі”, “Останній жемчуг”. В її п’єсах грали кращі актори Росії: Савіна, Єрмолова, Рощина-Інсарова, Яблочкіна, Нежданова, Кнебель, Обухова, Южин, Ленський, Правдин. Після Жовтневої революції творчість Персіянинової була затаврована клеймом “буржуазного” драматурга.

³ Євгеній Миколайович Чириков (1864-1932) – російський письменник. Оповідання “Таніне щастя”, “Інваліди”, “Чужоземці” склали йому репутацію яскравого митця. У 1901-1909 р. вийшло 8-томне зібрання творів Чирикова, яке витримало шість видань. Особливою популярністю користувалися п’єси, які йшли в найбільших театрах країни. Жовтневу революцію письменник не сприйняв і в 1922 р. емігрував у Прагу, де прожив останні 10 років. Чириков був обраний почесним членом “Празького союзу російських письменників і журналістів”. Тут вийшли його романи “Сім’я”, “Звір з безодні”, повість “Червоний папац”, остання частина його автобіографічної книги “Життя Тарханова”.

- у газеті відсутні прізвища українських авторів, що свідчить про згубну політику самодержавної влади стосовно української мови;
- літературно-мистецькі питання активно впливали на свідомість сумчан початку ХХ століття.

SUMMARY

Cultural and art questions, which have been took up at the pages of the newspaper "Sumy Voice" (1905), are being reviewed in the article.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ткаченко О.Г. Історія журналістики Сумщини: вихідні положення та принципи // Матеріали науково-практичної конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів гуманітарного факультету 23-27 квітня 2007 р. – Суми, 2007. – С.112-113.
2. Михайлин І. Журнал охтирської чоловічої гімназії "Школьный луч" (1916-1917) як тип учнівського видання // Журналістика: Науковий збірник / За ред. Н.М.Сидоренко. – К.: Ін-т журналістики Київ. Нац. ун-ту ім. Т. Шевченка, 2006. – С.19-27.
3. Ніколасенко С.П. Краєзнавчі дослідження на сторінках обласної газети "Більшовицька зброя" 1943-1953 рр. // Сумська старовина. – 2006. – № XVIII – XIX. – С. 175–179.
4. Рожкова Л.І. Події та явища культурного життя на сторінках преси Сумщини (1920-х рр.) // Сумська старовина. – 2005. – №XVI – XVIII – С. 127–131.
5. Яременко Л.М. До історії української журналістики. Журнал "Кадеть" Сумського Кадетського Корпусу": тематичний аспект // Вісник СумДУ. – 2006. – №3 (87). – С. 29-34.
6. Передовая // Сумской голос. – 1905. – №1, 24 ноября. – С.1.
7. Зритель. Законник // Сумской голос. – 1905. – №1., 24 ноября. – С.2-3.
8. Нові книги: Н. М. Осипович "В летнюю ночь" // Сумской голос. – 1905. – № 3. – 28 ноября. – С.4.
9. Археологъ. Восточное сказание о шахматной игре // Сумской голос. – 1905. – № 4. – С.2-3.
10. М.Горький По поводу // Сумской голос. – 1905. – № 4. – С.2-3.

Надійшла до редакції 15 листопада 2007 р